

INFLUÈNCIA DE LA PREMSA OBRERA ALCOIANA EN LA DIFUSIÓ I REIVINDICACIÓ DE MESURES HIGIÈNIQUES I PROFILÀCTIQUES

Àngel Beneito i Lloris⁽¹⁾; Francesc-X. Blay Meseguer⁽²⁾

(1) IB «Andreu Sempere»

(2) IB «P. E. Vitoria»

Paraules clau: Premsa obrera, Higienisme, Alcoi, Segles XIX-XX

Influence of Alcoi's working-class press on the spread of and claims for sanitary and prophylactic measures

Summary: The present essay analyses the role played by the anarchist, socialist and republican press in the claims for sanitary improvements in working and living conditions. By examining some chosen samples –there are over thirty publications–, we can see how the different groups not only published periodicals but also set out to make people aware of the significance of sanitary matters by means of other kinds of publications. The relationships between the press and the system are also pointed out.

Key words: *Working-class press, Hygienism, Alcoi, Nineteenth and twentieth centuries.*

Diarios burgueses o nobles, sacerdotales, republicanos, socialistas: ¡Servidumbre! Domesticidad pura; lustran, friegan, desempolvan los arreos de algún caballo político a la espera de un torneo del cual el poder es el premio.

Anselme Bellegarrigue

Un RDL de 5 de desembre del 1883 manà els ajuntaments d'elaborar un informe, oral i escrit, que reflectira el «estado y necesidad de la clase obrera» de cada municipi. Per la qual cosa, el Butlletí Oficial de la Província d'Alacant¹ de l'any següent publicava les instruccions a seguir per les comissions encarregades d'efectuar-lo, i reproduïa un qüestionari amb vint-i-cinc grups de preguntes, on calia esmentar, entre altres, les condicions econòmiques, socials, laborals, polítiques, morals i familiars dels treballadors, la higiene i la salubritat dels tallers i les causes d'accident laboral amb el tipus d'ajut que rebien els invàlids o els malalts.

¹ BOPA, Any 1984. Núms. 138, 139 i 140.

A Alcoi, formada la comissió i redactada la Memòria escrita (J.Vidal, 1986: 267-330), l'informe oral fou llegit i debatut a la Casa de la Vila el 9 de novembre d'eixe any. Si la primera intentà en alguns paràgrafs suavitzar la situació del proletariat alcoià, el mateix que va fer la Unió Papelera (A. Coloma, 1985: 11-26), les encertades i explícites intervencions que feren alguns treballadors al llarg de l'exposició oral ens diu que aquests tenien una clara presa de consciència puix, a més de precisar les causes que materialitzaven les dolentes condicions en què vivien, enumeraren un munt de reivindicacions no sols laborals i salarials sinó també assistencials, de seguretat en el treball i de caire higiènic i sanitari.

A la vista d'allò, cal esbrinar si des d'eixa data les forces proletàries, a mesura que s'organitzaren en associacions, partits i sindicats i participaren, més o menys activament, en la vida política local fins arribar el 1939, es limitaren a intentar resoldre aquest tipus específic de reivindicacions higienicosanitàries, o a més a més empraren mètodes de difusió com llibres, fullets o la premsa periòdica² per tal d'instruir, educar, conscienciar o influir en l'opinió dels seus partidaris.

Tanmateix, la tasca ha estat feixuga per la gran dispersió —o desaparició— de part del fons hemerogràfic (algunes publicacions són d'un sol —o poc més— número, i per tant o no serveix per a molt o no s'hi troben exemplars), i també per l'amplitud cronològica que propicia que les organitzacions polítiques i sindicals visquen conjuntures diferents. Per altra part, donada la varietat de tendències, i per tant de plantejaments i objectius, s'ha preferit agrupar en tres grans blocs que sumen un total de més de trenta publicacions: el republicà, l'anarquista i el socialista.

1. Premsa republicana

La premsa republicana alcoiana estigué representada per vuit setmanaris. Nosaltres ens hem centrat en *Fraternidad* i *Renacimiento*. El primer va cobrir l'ampli període que va des del 1907 al 1922, mentre que el segon sols s'edità d'abril a juny del 1920.

Fraternidad fou l'òrgan de difusió de la Unió Republicana i del Círculo Fraternidad Republicana a Alcoi. Per la qual cosa, les seues planes defensaren amb més o menys freqüència i ardor la separació de l'Església i l'Estat, la dissolució de les comunitats religioses, l'ensenyament laic, la reforma administrativa, l'autonomia municipal o les reformes socials com el dret d'associació, els jurats mixtos i la protecció del treballador mitjançant assegurances de pensió i vellesa a compte de l'Estat.

A banda d'aquests enunciats estrictament polítics, entre el 16 de febrer del 1907 i el 3 de juliol del 1909, *Fraternidad* publicà imprès a la part inferior de les dues cares de la primera plana —una mena de retallable o col·leccionable— un «Folletín», titolat «Movimiento Demográfico de Alcoi desde 1871 a 1900». La meritòria obra, de 480 planes, fou escrita per

² Hipòtesi no gaire descabellada si fem cas de l'elevada quantitat de premsa escrita que generava la localitat. Des del 1874 al 1939 s'editaren al menys 125 publicacions periòdiques de la més variada tendència política: radicals, republicanes, anarquistes y anarcosindicalistes, socialistes, catòliques, mauristes, de dreta ultramontana, etc.

l'advocat, regidor municipal pel partit republicà i secretari de la Unió Republicana, de la Casa del Pueblo i del grup esperantista alcoià, Lázaro Mascarell Llácer³.

L'obra és un intent exhaustiu i lloable de conèixer l'evolució de la població d'Alcoi des del 1871, data de la creació del Registre Civil, fins al 1900. En ella, l'autor classifica una a una les partides de naixement, les de matrimoni i les de defunció, estudiant-les sota un punt de vista legal o jurídic (quantitat de nascuts legítims, il·legítims, naturals, expòsits...) i demogràfic, en classificar-les per sexes, per mesos de naixement, de defunció, de concepció, per causes de mort i per edats, posant en coneixement dels lectors la quantitat de defuncions anuals esdevingudes per cadascuna de les malalties enregistrades, les ordenances i circulars de tipus sanitari que havien estat legislades més recentment i les mesures higièniques i profilàctiques a emprar per a combatre les afeccions infeccioses i contagioses de major incidència a Alcoi.

De l'amplitud de l'obra, cal fer-se compte en llegir l'índex⁴:

ÍNDICE

Prefacio	Delitos contra la salud pública
NACIMIENTOS	Adulteración de alimentos.—
DEFUNCIONES	Real Orden
1ª parte.— Defunciones en general	Circular del Ministerio de Gracia y Justicia
División de la Ciudad.	Idem.Circular de la Fiscalía del supremo
Bajos	II. Enfermedades infecciosas
Centro	Circular de la Dirección General de Sanidad.
Altos	Precauciones individuales sobre el paludismo
Ensanche	III. Enfermedades infecto-contagiosas
Hospital y Campo	a). Viruela
Causas de mortalidad	b). Sarampión
Edad y sexo de los fallecidos	c). Escarlatina
2ª parte.— Mortalidad infantil	d). Erisipela
Primíparas y Múltiparas	e). Influenza ó grippe
3ª parte.— Defunciones por enfermedades infecciosas e infectocontagiosas	f). Puerperales
Declaración de dichas enfermedades	g). Disentería
Artículos de la Instrucción general de sanidad	h). Coqueluche
Anejos a dicha Instrucción.	i). Difteria o crup
Anejo I	j). Tuberculosis
Anejo II.— Medios de desinfección de aparatos sanitarios	« Origen
Artículos de las Ordenanzas de Alcoy	« Contagio

³ Era fill del Procurador judicial Lázaro Mascarell Gironés, el qual havia escrit amb César Puig els llibres titulats «Ley electoral» i «Tribunales industriales».

⁴ S'ha respectat la tipografia emprada si bé no s'han inclòs els punts suspensius ni la numeració de les planes.

« La herencia	d). Càncer mamario
« Mortalidad	e). Càncer uterino
« Higiene	f). Carcinoma de la matriz
« Consejos a los predispuestos	g). Carcinoma uterino
« Curación	h). Epilepsia
« La acción social	i). Falta desarrollo
« Resumen	j). Fístula de vejiga
k). Sífilis	k). Hemorragia uterina
l). Cólera	l). Inanición
Cólera morbo asiático	m). Inflamación crónica de la matriz
Tratamiento	n). Inflamación de la vejiga urinaria
Desinfección y saneamiento	o). Locura
Inoculación anticolérica	p). Lesión uterina
Cólera esporádico	q). Parto laborioso
m). Tifoïdes	r). Raquitismo
Tifus	s). Tumor sarcomático del ovario
Fiebre tifoïdea ó dotienentería	t). Úlcera cancerosa de la matriz
Cuidados en la fiebre tifoïdea	u). Vicios de conformación
n). Otras enfermedades infecto-contagiosas	Epílogo
4ª parte. Enfermedades especiales	Índice
a). Alcoholismo	
b). Càncer de matriz	
c). Càncer de la vulva	

L'obra, escrita i estructurada de forma erudita⁵, no pareix dirigida, ni molt menys, a assabentar i culturitzar a les capes populars en matèria d'higiene i salubritat. Tot el contrari, en ella hi ha subjacent una clara intencionalitat política; mitjançant dades matemàtiques i fonts jurídiques, critica veladament les mancances sanitàries del municipi, les quals *Fraternidad* s'encarregarà més endavant de denunciar obertament.

Recolzada la raó en la recerca estadística, doncs d'aquesta manera «saben los pueblos y los Gobiernos lo que hacen; así tienen datos fidedignos para saber lo que han de hacer; así tienen una guía, un faro luminoso, una consejera leal para ajustar la conducta» (Mascarell, 1907: 5) i en l'explicitació d'una sèrie d'articles del Decret d'instrucció general de sanitat, critica l'activitat o la passivitat municipal en aquesta o aquella decisió presa en matèria de salubritat o d'higiene (puix molts dels articles anotats pareixen no complir-se: l'ampliació del cementiri, construcció d'un escorxador, la higiene a les escoles,...).

⁵ Hi consta d'una part legislativa on enumera part dels articles dels decrets del 31 d'octubre del 1901 i del 12 de gener del 1904 corresponents a la Instrucció general de sanidad, anota les circulars sobre precaucions individuals contra el paludisme i exposa les conclusions obtingudes al Congrés de la tuberculosi a París els anys 1895 i 1905. En posteriors capítols passa a enumerar la quantitat de baixes que causen, any a any, cadascuna de les malalties infecto-contagioses com la pallola, la pigota, la diftèria, el còlera i les especials com l'alcoholisme, el càncer o els tumors, descrivint els símptomes, el contagi, el tractament, els efectes de la vacunació o les mesures preventives.

A banda d'aquesta magna obra, els articles relacionats amb la higiene i la salut al llarg de la dilatada existència de *Fraternidad*, són esporàdics i sense una adscripció cultural ni línia instructiva o pedagògica definida.

Rabiosament anticlerical, quasi totes les setmanes denunciava, fil per randa, els pecats capitals d'aquest o aquell rector; sotmetia a racional evidència algun que altre miracle local o posava en solfa els dogmes de l'Església⁶.

Per contra, no intentà difondre les idees neomalthusianes ni defensar el control de la natalitat (tan menyspreat i perseguit per l'església Catòlica) entre els seus afiliats. Potser no pagava la pena iniciar una croada en un partit on els dirigents i la majoria dels seus afiliats no pertanyien a la classe proletària; per tant no importava gaire l'excessiva fertilitat que les classes populars suportaven.

Ni aquest tema ni altres relacionats amb aquest, com era la situació social de la dona i la problemàtica local que deparava la prostitució, la maternitat, l'avortament o la criança dels fills per unes mares que havien de treballar a les fàbriques amb torns i horaris més que lesius, tingueren ressò en *Fraternidad*, de fet sols propalava un periodisme d'estricta denuncia o d'oposició municipal.

2. Premsa anarcosindicalista

Podem considerar que a Alcoi la premsa anarquista fou relativament abundant amb gairebé vint títols, molts d'ells de curta durada (no tenien publicitat) i, per tant, de difícil localització actualment (alguns solament els coneixem per referències). S'ha centrat la mostra en *El Jornalero* (1889-1890), *La Fuerza* (1916-1917), *La Horda* (1918), *El Comunista Libertario* (1920-1921), *Redención* (1921-1922), *Generación Consciente* (1923-1925) i *Ruta Confederal* (1937-1938). La majoria d'articles o notícies apareixen gairebé sempre sense autor.

Amb una clara consciència de classe i de buscar una alternativa al sistema capitalista, a la premsa anarquista s'hi reflecteix des de ben aviat eixa desconfiança respecte a la política oficial i al mateix temps la recerca de la redenció del proletariat a través de la instrucció. Volen representar una nova moral i una nova cultura. A *El Jornalero*, única publicació escrita meitat en valencià (en dos seccions que es titulen «Cuadros al viu» i «Chustisia seca») i meitat en castellà, trobem ja tots els temes que seran recurrents en posteriors publicacions: denúncia de les pèssimes condicions higienicosanitàries de treball, condemna dels «vicis» (alcoholisme, joc i prostitució), reivindicació de la instrucció i la virtut com a forma de redempció del proletariat, i la denúncia que la burgesia treballa per mantenir la ignorància de les classes treballadores. En el núm. 1 apareix aquesta declaració de principis: «Somos los oprimidos, los que no poseen nada y lo producen todo; (...) en una palabra, somos los trabajadores y venimos al estadio de la prensa a defender nuestros intereses... Sólo insertaremos aquellos escritos que contribuyendo al mismo fin, se aparten por completo de toda discusión

⁶ Com a mostra, cal llegir els següents articles de *Fraternidad*. «Hasta el clero», Núm.31; «Religión i política», Núm. 33; «Los defensores de Cristo», Núm. 34; «Clericalerías», Núm.42; «El robo y hallazgo», Núm.56; «Escándalos clericales», Núm.57; «Párroco matón», Núm.71; «Falsos dogmas y usos de la Iglesia Romana», Núm. 85; «La vida de los papas», Núm. 106; «Un bautizo», Núm. 115.

política y religiosa e influyan al propio tiempo en nuestra ilustración, progreso y bienestar de que tan necesitados estamos»⁷.

En aquest sentit demana «que se establezcan Centros Instructivos en todas partes para proporcionar enseñanzas provechosas y gratuitas a los jornaleros» lamentant que en la *Revista Católica* demanen «la supresión de la Biblioteca Popular uno de los establecimientos que mejores resultados han dado»⁸. Més encara, considera que la falta de felicitat de l'obra «nace de la falta de instrucción y de los vicios que por desgracia se hallan arraigados»⁹. Referències freqüents són «seamos honrados», «dechado de virtudes».

De curta durada, els escassos articles de caire higienicosanitari que aparegueren en *El Jornalero*, *La Fuerza*, *La Horda*, *El Comunista Libertario* i *Ruta Confederal*, deixen entreveure el compromís mamprés per la cultura llibertària en aquest tipus de temes, com ja hem vist. Es denuncia l'abús de l'alcohol¹⁰, o la malnutrició, i s'advoca en favor de la seguretat en el treball¹¹, de l'educació sanitària¹², de la higiene individual i de l'educació sexual dels joves¹³.

Però serà en alguns articles de *Redención* i després en *Generación Consciente* on la moral racionalista, l'harmonia del cosmos i la natura, i la fe en la ciència i l'educació materialitzaran els pressupostos que encarnen en l'anarquisme la raó i la llibertat. Deia Anselmo Lorenzo que aquesta, el benestar social, i la humana eren incompatibles amb la ignorància (tema que ja sortia en *El Jornalero*). Calia instruir-se i instruir, i aquesta premsa va ser l'òrgan de transmissió i difusió d'articles mèdics, naturistes, sexuals, eugenèsics... del moviment llibertari.

Redención. Organo del Sindicato de Trabajadores de Alcoy y portavoz de la Confederación Nacional del Trabajo neixia el 26 de febrer del 1921 per «servir de Cátedra a todos los privados de medios para haber adquirido una mediana educación»¹⁴. El caràcter cultural i difusor d'una publicació que mirava més enllà del terme municipal d'Alcoi feia difícil congregar les notícies locals i posar en pràctica de denúncia (i la localitat apropiada per a fer-ho) les idees «regeneracionistes» que preconitzava.

⁷ *El Jornalero*. Núm. 1. Vint anys després, en *La Fuerza*, tornava a insistir en el tema: «nuestro propósito lo ciframos en fomentar entre los obreros alcoyanos la cultura e ilustración que permitan nuestro esfuerzo».

⁸ *El Jornalero*, Núm. 7.

⁹ *El Jornalero*, Núm. 10.

¹⁰ *El Jornalero*, Núm. 8 i 10; *La Fuerza*, Núm. 3

¹¹ *El Comunista Libertario*, Núm. 2.

¹² *La Horda*, Núm. 1

¹³ *Humanidad*, Núm. 1; *Ruta Confederal*, Núm. 11

¹⁴ *Redención*, Núm. 1

Des d'un punt de vista alliberador més que moralitzant, eren freqüents els articles en contra de l'alcohol, del joc o del vici de fumar. S'encoratjava la pràctica beneficiosa per a la salut del naturisme, es difonien mesures preventives contra la sífilis i s'oferien llibres com «La educació sexual» de Jean Marestán, on s'estudiava l'anatomia humana i s'ensenyaven pràctiques d'higiene, profilaxi i mètodes de control de natalitat. Per correu es venien llibres d'un llistat que s'oferia. Però l'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera hi posà fi.

Tot i que es denominava «eclèctica», puix cabia tot tipus de col·laboració i a més evitava la censura, la revista *Generación Consciente*¹⁵ estava dirigida pel mateix «Grupo Redención», que necessitava una publicació on incloure l'excedent cultural, però sota un plantejament que superava l'anterior: s'havia especialitzat en temes de difusió cultural, científic, sanitari, pedagògic...

Els temes centrals dels pocs números editats a Alcoi foren: el control de la natalitat –amb la finalitat d'una paternitat més responsable i eficaç–, la llibertat sexual –s'advocava per separar la sexualitat de la procreació–, l'eugenèsia «*rama de la ciencia mèdica cuyo objeto es el mejoramiento y la perfección de la augusta función procreadora*»¹⁶ el règim d'igualtat en la parella, l'educació i culturització dels fills –única forma de trencar la submissió del proletariat–, l'emprament de mètodes profilàctics, la prostitució –enfrontada a la moral burgesa– i la lluita contra les malalties venèries¹⁷... Temes que eren tractats un a un de forma aïllada però amb la intenció que foren assimilats de forma global, com un tot, com el resultat d'una moral nova o diferent, on la salut, part integradora del ple desenvolupament de totes les facultats, jugava un paper primordial.

Es, per tant, significatiu que els articles del primer número foren¹⁸ «Necesidad de la procreación consciente y limitada», «Confidencias sexuales», «Familia numerosa», «Estudio elemental del cuerpo humano», «La educación y la higiene», «Las enfermedades venéreas, (necesidades de divulgar los medios higiénicos preventivos, cómo se contraen, cómo se evitan, cómo se curan)» essent freqüents els articles signats per metges. A més, la revista facilitava un consultori mèdic mitjançant visita personal o per correspondència i distribuïa llibres com «Huelga de vientres de Luis Bulffi», «La vida sexual» de William Drauger, o «Manual de Obstetricia» pels Drs. G. Leopold i P. Zweifel...

La revista insisteix reiteradament sobre els avantatges d'una alimentació sana, d'una higiene adequada i del gaudi del plaer¹⁹. Recomana reconeixements ginecològics a dones i prenyades i assabenta del perill que reporta l'ús de cossets i faixes, del fòrceps i la cesària. In-

¹⁵ S'edità a Alcoi des del juny del 1923 al juny del 1925, data en que la Redacció es traslladà a València. Més endavant, del desembre del 1928 fins al 1937 deixà de publicar-se passant a denominar-se Estudios.

¹⁶ Generación Consciente, Núm. 3.

¹⁷ Temes emblemàtics dels llibertaris espanyols.

¹⁸ Els pocs números editats a Alcoi i els tirats València segueixen la mateixa línia.

¹⁹ Pot ser com a punt de referència a l'hedonisme preconitzat per l'anarquista Bellegarrigue, ja a mitjan segle XIX.

forma sobre la transmissió de malalties adquirides i hereditàries o del contagi mare-fetus. Tracta la funció de l'òvul, l'espermatozoide, dels cromosomes, de les lleis de l'herència i de Mendel... Ensenya anatomia mitjançant dibuixos del cos humà on explica el nom i la funció dels ossos, músculs, lligaments, cartilags, glàndules, queixals, dels aparells digestiu i respiratori o la composició de la sang. I explica la incubació, diagnòstic, profilaxi, tractament, contagi... del xancro, blenorràgia o sífilis.

Ara bé, aquest esforç editorial va incidir en el comportament dels seus lectors? Quin va ésser el grau d'assimilació que tingueren totes aquestes ensenyances en la forma de pensar i actuar del proletariat alcoià? A l'àmbit individual caldria estudiar-ho. Col·lectivament no transcendiren gaire les reivindicacions que feren per a millorar la salubritat i la higiene pública del municipi; laboralment, l'assegurança de malaltia del sindicat tèxtil adscrit a la CNT-AIT, reflectia les idees abans esmentades, i amb preocupació higienicosocial assabentava sobre la història i l'etiologia de la tisi, el reumatisme o l'alcoholisme.

3. Premsa socialista

La premsa socialista, més reduïda que l'anarquista, estaria constituïda per vuit publicacions, de les quals ens hem servit de *Conciencia Obrera* (1912-1913), *El Faro* (1930-1932), *Orientación Social* (1931-36), *Joven Guardia* (1937) i *Humanidad* (1936-1939).

Sense tenir la pretensió de defensar una nova cultura, segueixen també la línia de denúncia de les deficiències que els treballadors troben, no sols a les fàbriques sinó fins i tot a la localitat. De manera que si per als anarquistes la premsa era un instrument de formació alliberadora, per als socialistes serveix per a «*poder llevar a feliz término la obra emprendida por el gran Maestro y sociólogo Carlos Marx*»²⁰. En funció d'aquest ideal gira totes les aportacions i denúncies higienicosanitàries de les publicacions vinculades al PSOE, UGT o el partit Radical Socialista. Però com des de ben aviat hi tenen un regidor a l'Ajuntament, la premsa serveix per a fer d'explicació de l'actuació del seu regidor i, al mateix temps, per a denunciar el que a l'Ajuntament no es pot dur endavant.

Així denuncia, en un article memorable titulat «Alcoy por dentro y por fuera»²¹, signat per «Juan o Pedro», que «*Alcoy no es otra cosa que una gran Fábrica, sombría, monótona, triste con muchos caserones viejos, anti-higiénicos que lo rodean, en donde vejetan hacinados millares de obreros de ambos sexos*»; més endavant acusa la patronal de fomentar subtilment l'alcoholisme entre els treballadors («*creyendo encontrar un lenitivo a sus penas*»); i constata a Alcoi la forta presència d'establiments on es consumeix alcohol: «*mal contados pasan de cuatrocientos a los que se denominan Bochinches: especie de tabernas ocultas*». També denuncia les dolentes condicions de les cases d'obers: «*las habitadas por proletarios no merecen el nombre de viviendas humanas, siendo un verdadero peligro para la salud pública, el hacinamiento de familias en cuartos pequeños sin ventilación ni luz, don-*

²⁰ *Conciencia Obrera*, Núm. 3.

²¹ *Conciencia Obrera*, Núm. 5.

de toda enfermedad infecciosa encuentra apropiado medio para extender su mortífera acción»²².

Com a partíceps directes en la vida municipal, denunciem aspectes concrets del funcionament de la sanitat local: irregularitats en les medicines de la Casa de Socors, altes de treballadors inadequades, aplicació incorrecta del Reglament d'accidents de treball, etc. També denunciem en la Junta local de Reformas Sociales la prostitució i la utilització de menors de 14 anys en jornades de 10 i més hores, tant de matí com de nit, i considerem que la medicina solament s'aplica correctament als rics. Com a alternatives proposem cases barates i la «cocina obrera», i insisteixen en la millora de les condicions sanitàries de la localitat i en la necessitat d'introduir l'ensenyament higienicosanitari a les escoles. Així en el setmanari *Democràcia* s'obre una secció fixa que es diu «De sanidad local» on sistemàticament es denunciem les condicions insalubres d'una vaqueria²³, o del lloc on es venen hortalisses sense netejar d'escupinades amb el perill de tuberculosi²⁴, la falta d'aigua corrent a les ciutats (a Alcoi alguna casa n'ha prescindit per economitzar) i, sobretot, les condicions dels llavadors²⁵. Com veiem, estem davant ja d'un plantejament més modernitzador, amb propostes de preparar la mare, donar una correcta alimentació, educació sexual, ensenyar el xiquet a l'escola, fins i tot la participació del metge a l'escola²⁶.

4. Conclusions

Prensa republicana:

No hi ha un projecte de salubritat i higiene, ni tampoc es planteja una intencionalitat didàctica

Denuncia les carències higièniques i sanitàries del municipi en funció de les reivindicacions mampreses pel partit local.

L'exhaustiva recopilació de Mascarell es fa servir per a orientar i justificar les puntuals denúncies higienicosanitàries publicades en l'àmbit local.

²² Conciencia Obrera, Núm. 34.

²³ «los excrementos tratados a pleno campo y esparcidos por doquier: todo, en una palabra, convierten aquello en un criadero de moscas y mosquitos, verdaderos portadores de gèrmenes...» (16-3-1930).

²⁴ Democracia (25-10-1930).

²⁵ «Hasta no hace mucho los había en que se lavaban conjuntamente la ropa de los sanos, la de los enfermos y hasta los enseres de cocina» (23-8-1930).

²⁶ El Faro (14-12-1931 i 4-6-1932).

Prensa àcrata:

Al contrari de l'anterior, la premsa local no acostuma a denunciar ni opinar sobre fets puntuals; gaudeix d'un teòric i ampli projecte amb intencionalitat i de didàctica que cal transmetre més enllà del municipi.

La salut forma part d'una totalitat (moral, ètica, natura, ciència...), d'una nova «cultura» que cal transmetre al ciutadà mitjançant la instrucció.

Cal preguntar-se si els seus lectors, seguidors o la societat alcoiana foren permeables a aquest tipus d'ensenyances i el grau d'assimilació.

Prensa socialista:

Com els anarquistes, tenen projecte tot i que més economicosocial que cultural.

Tant les denúncies puntuals com la intencionalitat educativa o instructiva, que va calant a poc a poc, forma part d'eixe projecte.

Fruit del seu compromís polític, puix tenen regidors, la premsa concreta millor les seues denúncies en l'àmbit local.

Durant la República difon els ideals modernitzadors esquerrans del moment.

Bibliografia

BELLEGGARRIGUE, A. (1977), *Manifiesto*, Barcelona, Edic. Síntesis.

COLOMA PÉREZ, A. (1985), *Situación laboral y socioeconómica de los obreros de la industria papelera de Alcoy (1864-1884) (Documento testimonial obrero)*, Alcoi, Gráficas Ciudad.

ESPINÓS VILAPLANA, D. (1899), *Memoria presentada al Excmo. Ayuntamiento de Alcoy sobre el proyecto de creación de un laboratorio microbiológico y químico*, Alcoi, Imprenta del «Heraldo de Alcoy».

VIDAL OLIVARES, J. (1986), *Materiales para la Historia económica de Alicante (1850-1900)*, Alacant, Instituto de Estudios «Juan Gil-Albert», Diputació Provincial.

A. C. ALZINA (Mª José Pacheco, Miguel A. Carmona), (1992), «La prensa anarquista y anarcosindicalista en el País Valenciano (1873-1938)». En *Ayudas a la investigación. 1986-1987. Vol. V: Historia, Literatura, Música*, Alacant, Instituto de Estudios «Juan Gil-Albert», Diputació Provincial.